

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Педагогічний факультет

Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

СПЕЦИФІКА КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ
В ДОШКІЛЬНОМУ ДИТИНСТВІ

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу 09-212 М групи
Спеціальності: 012 Дошкільна освіта
Освітньої програми Дошкільна освіта
Владимирова Марина Олександрівна

Керівник: Кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри педагогіки та психології
дошкільної та початкової освіти
Казаннікова Олена Василівна

Рецензентка:

Івано-Франківськ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП		3
РОЗДІЛ 1	Теоретичний аналіз проблеми когнітивного розвитку дітей дошкільного віку	7
1.1	Проблема розвитку когнітивних функцій у дітей дошкільного віку в психолого-педагогічних дослідженнях.....	7
1.2	Загальні особливості психічного розвитку в дошкільному дитинстві.....	13
1.3	Специфіка розвитку пізнавальних процесів у дітей дошкільного віку.....	16
РОЗДІЛ 2	Діагностика розвитку когнітивної сфери у дітей дошкільного віку	23
2.1.	Констатувальна діагностика.....	23
2.2.	Формувальний експеримент.....	35
2.3.	Шляхи оптимізації когнітивного розвитку дітей дошкільного віку в умовах дистанційного навчання	40
ВИСНОВКИ		48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		51
ДОДАТКИ		55
Додаток А.	Критерії мовленнєвого розвитку.....	55
Додаток Б.	Задачі Ж. Піаже	56
Додаток В.	Лото асоціацій.....	59
Додаток Г.	Розвиток дрібної моторики	60

ВСТУП

Актуальність дослідження. Серйозною та актуальною психологічною і педагогічною проблемою, особливо в період воєнних дій в Україні, виступає розвиток особистості, формування якої неможливе без послідовної та детальної роботи над розвитком когнітивних здібностей.

Когнітивний розвиток особистості – це складний психічний процес, який починається в ранньому дитинстві і триває протягом усього життя. Він охоплює широкий спектр таких здібностей, як сприймання, уяву, мовлення, мислення, пам'ять, увагу, прийняття рішень, вирішення проблем. На нього впливає багато факторів, включаючи генетику, довкілля та досвід. Мислення людини, її розумові здібності – це кардинальний резерв науково-технічного прогресу держави, основа розвитку інтелектуальних перспектив людини.

Серед зарубіжних науковців, які внесли вагомий внесок в історію психології і дослідження когнітивної сфери особистості, виступають: Жан Піаже, Лоренс Колберг, Уільям Джеймс, Карл Ланге, Джуліан Роттер, Філіп Зімбардо, Гаррі Стек Салліван, Альберт Бандура, Зігмунд Фрейд, Ерік Еріксон, Гранвілл Стенлі Голл, Заззо Рене, а також українські психологи. Операційні концепції та етапи когнітивного розвитку розкрито в роботах провідних українських психологів, таких як: Костюк Г., Моргун В., Моляко В., Музика О., Рубанець О. та ін.

Завданнями сучасної когнітивної психології є виявлення закономірностей та принципів когнітивного розвитку дітей. Освіта відіграє важливу роль у когнітивному розвитку дітей в період дошкільного дитинства (три – шість років). Вона надає дітям знання та навички необхідні для успіху в житті, а також допомагає їм розвинути критичне мислення і творчі здібності.

Методологічну основу складають загальні психологічні положення про сутність і закономірності когнітивного розвитку особистості, які розкриваються у роботах Булгакової О., Варій М., Вересоцької Н., Дуткевич Т.

Замазій Ю., Марінушкіної О., Матюх Ж., Негрій О., Носенко Ю., Токаревої Н., Улькіної Т., Шамне А. та ін.

Когнітивний розвиток важливий для становлення дитини дошкільного віку, її навчання та подальшого успіху в школі, роботі та житті, він допомагає навчатися та розуміти нову інформацію, вирішувати проблеми, приймати рішення, спілкуватися із однолітками та дорослими, думати творчо. Творча дитина не просто вигадує щось нове, вона використовує свої знання та навички для того, щоб створити щось дійсно цінне та корисне.

Більшість науковців, що займаються проблемою когнітивного розвитку дітей дошкільного віку, на перший план ставлять питання щодо інтелектуальних (розумових) здібностей. У зв'язку з цим, дослідження сутності когнітивного розвитку, а також розробка методів його діагностики та виявлення особливостей особистості, що впливають на формування та відкриття інтелектуальних можливостей дітей дошкільного віку, можна віднести до числа вагомих та актуальних у сучасній психології та педагогіці, що і зорієнтувало нас на вибір теми нашого дослідження **«Специфіка когнітивного розвитку в дошкільному дитинстві»**.

Мета дослідження – розкрити сутність та особливості когнітивного розвитку в дошкільному дитинстві.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що процес переходу від наочно-дійового мислення до наочно-образного може прискорити соціальне навчання і набуття досвіду.

Перевірка гіпотези та досягнення мети передбачали рішення наступних **завдань**:

1. Розглянути теоретичні аспекти розвитку когнітивних функцій у дітей дошкільного віку в психолого-педагогічних дослідженнях зарубіжних і вітчизняних діячів науки.
2. Проаналізувати загальні аспекти особливості психічного розвитку дитини від народження до школи.

3. Розглянути специфіку і динаміку розвитку пізнавальних процесів в дошкільному дитинстві.
4. Експериментально дослідити особливості когнітивного розвитку в дошкільному дитинстві.
5. Визначити шляхи оптимізації когнітивного розвитку дітей дошкільного віку в умовах дистанційного навчання.

Об'єкт дослідження – процес когнітивного розвитку дітей в період дошкільного дитинства.

Предмет дослідження – когнітивний розвиток дітей дошкільного віку.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань дослідження нами були використані теоретичні методи (аналіз, систематизація, узагальнення), емпіричні процедури (спостереження, опитування, експеримент). Отримані дані дослідження піддавалися кількісному аналізу із подальшим змістовним узагальненням.

Науковий психолого-педагогічний експеримент проводився дистанційно на базі Херсонський ЗДО №9 комбінованого типу Херсонської міської ради.

Наукова новизна й теоретична значущість дослідження полягають у тому, що теоретично обґрунтовано та експериментально доведено, що процес переходу від наочно-дійового мислення до наочно-образного міркування прискорює соціальне пізнання, яке передбачає навчання, і все це набувається завдяки повсякденному життєвому досвіду.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що отримані результати теоретичної та експериментальної роботи можуть бути використані в освітньому процесі закладів дошкільної освіти, практичними психологами, студентами.

Апробація дослідження. Головні положення та апробація дослідження доповідалися і були схвалені на засіданні кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету, яка працює за темою «Психолого-педагогічна підготовка фахівців дошкільної та

початкової освіти в умовах кризових викликів суспільства» (№ 0124U003115), а також відображені у Всеукраїнській науково-практичних конференціях «Педагогіка і психологія в структурі університетської освіти України: історія, сьогодення, інноватика» (30 травня 2024), в статтях «Шляхи оптимізації когнітивного розвитку дошкільників в умовах воєнного часу» та участі у засертифікованих вебінарах на тему: «Штучний інтелект у педагогічній діяльності: як ШІ може допомогти в роботі вихователя», курсах «Психологія стресу та способи боротьби з ним», наданий викладачем Київський університет імені Бориса Грінченка Наталією Стефаненко через платформу масових відкритих онлайн-курсів Prometheus.

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Проблема розвитку когнітивних функцій у дітей дошкільного віку в психолого-педагогічних дослідженнях

Основою розвитку людини є пізнання і перетворення людиною навколишнього світу. Когнітивна сфера особистості має ключове значення в контексті формування світогляду і вважається центральною ланкою психічного життя людини. Проблемами пізнавальної, когнітивної, інтелектуальної сфери людини розкриває когнітивна психологія. Питання когнітивної психології розкриваються у дослідженнях багатьох відомих зарубіжних і вітчизняних психологів.

За визначенням Варій М., термін «когнітивний» походить від латинського дієслова *cognoscere* – «знати», і психологи, які працюють в цьому напрямку стверджують, що людина не механічна машина, а розумна людина, яка аналізує інформацію про реальну дійсність, робить порівняння, ухвалює будь-які рішення, кожного дня розв'язує життєві проблеми [3, с. 69 – 70].

Максименко С. та Пасічник І., констатують, що розвиток вітчизняної когнітивної психології сьогодення потребує досліджень фундаментального плану, які будуть спрямовані на теоретико-методологічне осмислення психологічної практики, розробку теоретичних концепцій, системи категорій і понять когнітивної психології, які слід трансформувати у практичну сферу, адже ключовим показником розвитку особистості традиційно вважається саме інтелектуальний розвиток. Особливої актуальності ця проблема набуває в контексті дитинства, коли інтенсивно проявляються, формуються, розвиваються когнітивні функції. Саме тому доцільними будуть систематизація і аналіз основних напрямків психологічних теорій, в рамках яких існує й розвивається когнітивна психологія [33, с. 69 – 70].

Слід зауважити, що когнітивні теорії особистості ґрунтуються на тлумаченні людини як істоти, що вміє думати, аналізувати, оскільки людина весь час перебуває у світі нової інформації, яку треба зрозуміти, оцінити та застосувати [3, с. 69].

Когнітивний розвиток дитини, як сказано вище, це складним і динамічним процесом, який супроводжує людину протягом всього її життя і охоплює всі зміни в пізнавальних процесах, особливо таких як сприйняття, мислення, увага, пам'ять, уява, мовлення. Розуміння особливостей когнітивного розвитку на різних етапах дошкільного дитинства є ключовим для продуктивного навчання, розвитку, виховання й адаптації.

Ключовим поняттям у розумовому розвитку вважається інтелект. Інтелект (від лат. *intellectus* – пізнання, розуміння) визначає розумові здібності людини і включає такі психічні процеси, як сприймання й запам'ятовування, що визначається здатністю особистості орієнтуватися, відображати і перетворювати навколишнє середовище. За допомогою розуміння людина може мислити, вчитися, переймати соціальний досвід, у неї розвивається здатність до розв'язання поставлених завдань, до приймання серйозних рішень тощо [6, с. 146].

Вік, як історично змінний, об'єктивний і хронологічно фіксований етап розвитку індивіда, характеризується сукупністю фізіологічних і психологічних змін, які є загальними для всіх людей, що природно розвиваються. Дитяча психологія розкриває вікові трансформації психіки протягом її дитинства, а також розвиток як психічних процесів так і психічних якостей особистості дитини [11, с. 16].

Дитячий вік (дитинство), за словником Гончаренка С., – це період інтенсивного фізичного і психічного розвитку індивіда, протягом якого йде підготовка дитини до дорослого життя, яка забезпечується системою навчання, розвитку та виховання. Наслідок – засвоєння індивідом досвіду людства, його здобутків як у матеріальній так і духовній культурі [6, с. 94].

Інтелектуальний розвиток є найважливішим компонентом загального розвитку, адже саме завдяки йому у дитини формується картина світу, світобачення.

Так, німецько-австрійський психолог Карл Бюлер вважав, що інтелект є вищою стадією розвитку. Інтелектуальний розвиток дитини він вважав ключовим і творчим процесом. Також він доводив, що когнітивні процеси і мова не даються дитині в готовому вигляді, вони з'являються, проявляються, розвиваються в процесі взаємодії, спілкування з дорослими. Науковець приділяв велику увагу біологічному фактору, але зауважував, що природні задатки без тренувань, навчання не розкриваються. За його думкою в інтелекті поєднуються і біологічне і соціальне [25, с. 57].

Альберт Бандура за основу розвитку і соціалізації дитини вважав соціально-когнітивне навчання. Психолог розглядав людину (дитину) як активного діяча, який користується когнітивними процесами для оволодіння суспільним досвідом. Саме інтелект, за думкою науковця, є провідним фактором соціалізації дитини [25, с. 66 – 67].

В когнітивних теоріях стверджується пріоритет саме інтелекту в структурі особистості людини. Ці теорії є корисними для педагогів, оскільки допомагають їм враховувати цю інформацію для організації освітнього процесу. Закцентуємо увагу на концепції інтелектуального розвитку дитини Ж. Піаже, яка не втратила своєї актуальності і в теперішні часи.

Засновник Женевської школи генетичної психології Жан Піаже (1896 – 1980) вважав, що інтелект є продуктом еволюції і визначається способами взаємодії індивіда з навколишнім природним і соціальним середовищем адаптацією чи організацією. Автор зробив висновок, що когнітивний розвиток є результатом поступового процесу, який складається із послідовних етапів. В своїй роботі він довів, що розвиток інтелекту дитини відбувається в результаті постійних пошуків рівноваги між тим, що дитина знає, і тим, що вона прагне зрозуміти. Психолог запропонував лінію розвитку дитячого мислення, що складається із чотирьох дискретних стадій (періодів, етапів):

I етап – сенсомоторна стадія (від народження до двох років) характеризується наочно-дійовим мисленням. В цей період у дитини розвиваються чуттєві та рухові структури, що позитивно впливає на розвиток сенсорних і моторних здібностей. На цій стадії у дитини з'являється здатність розуміти постійність існування певних об'єктів. Дитина розуміє моторні та перцептивні сигнали об'єктів, але ще не розуміє знаки і символи, які презентують об'єкт. Однак на цьому етапі у дитини закладаються основи наочно-образного мислення, поступово стає здатною до елементарних символічних дій, найпростішого мислення.

Доопераційна стадія є найбільш цікавою в контексті нашого дослідження, оскільки охоплює період від 18 – 24 місяців до 5 – 7 років. На сенсомоторній стадії основними способами мисленнєвої діяльності є прості предметні дії. На доопераційній стадії у дитини з'являється спроможність до мисленнєвої репрезентації предметних дій. В доопераційній стадії Піаже виокремлює дві під стадії: перед понятійне мислення (2 – 4 роки) та інтуїтивне мислення (4 – 7 років).

До 4-х років малюк не може розбивати предмети на групи і думає, що вони існують поодинокі. Після 4-х років у дитини з'являються елементи логічності, ознаками цього є поява здатності дитини використовувати предмет із метою, для якої він не був призначений. Поява здатності до репрезентації дозволяє дитині використовувати символи предметів і позначати самі предмети та їх образи словами. Важливою характеристикою когнітивного розвитку в цей період є егоцентризм мислення, сутність якого полягає в тому, що позиція дитини пов'язана із «Я» дитини. Дитина цього віку ще не може уявити себе з позиції іншої людини, подивитися на предмети, явища події очима іншої людини. Тому дитина до 5-ти років не завжди може оцінити чи зрозуміти ситуацію.

Егоцентрична позиція обумовлює наступні особливості мислення:

- Синкретизм означає поєднання у судженні різнопланових явищ, які сприймаються одномоментно. Це призводить до того, що причинно-наслідкові

зв'язки заміщуються суб'єктивними. Ця особливість мислення пояснює те, що дитина ще не може об'єктивно дослідити предмет чи явище.

- Однопорядковість свідчить про відсутність зв'язків між судженнями, які можуть бути протилежними.

- Судження за аналогією свідчить про суб'єктивне об'єднання різних за змістом, сенсом позицій, ситуацій.

- Трансдукція свідчить про не сформованість узагальнення, що призводить до поєднання суттєвих і несуттєвих властивостей предметів, явищ.

- Анімізм полягає у оживленні неживої матерії.

- Нечутливість до протиріч проявляється у сприйманні різнопланових явищ як однакових.

Також для цієї стадії властиво переважання зорових сприймань і невміння користуватися розумовими операціями, що не дає можливості малюкам перероблювати інформацію логічним способом. Подолання такої особливості мислення відбувається, на думку Ж. Піаже, в процесі розумової активності. На доопераційній стадії закладаються основи конкретних операцій, з'являються елементи понятійного мислення. У віці 5 – 7 років з'являються елементарні операції, завдяки яким дитина починає використовувати операції мислення, що дає їй можливість порівнювати, класифікувати, вимірювати. Деякі операції діти починають виконувати у внутрішньому плані. Діти навчаються міркувати, а також приймати іншу позицію. Все це дозволяє дитині бути більш об'єктивною в своїх оцінках і судженнях [25, с. 76 – 79].

Стадія конкретних операцій триває до 11 років, за якою настає стадія формальних операцій (11 – 15 років).

Всі діти проходять ці етапи розвитку в однаковій послідовності, але є діти у яких розвиток уповільнюється або блокується на якомусь етапі через брак необхідних соціально-життєвих чинників (виховання), що проявляється через її активність (поведінка, діяльність, психічні процеси, емоційні реакції) [3, с. 69].

Згідно із теорією Жана Піаже, інтелект, як здатність до пізнання – це вищий універсальний засіб збалансування суб'єкта із середовищем, що визначає успішність будь-якої діяльності і стає основою інших здібностей. На думку Піаже на інтелектуальний розвиток дитини впливає тріада факторів: дозрівання, досвід і соціальна взаємодія, тобто в інтелекті поєднуються природничі і соціальні фактори. В той же час Ж. Піаже не вважав навчання вирішальним фактором розвитку інтелекту і не рекомендував починати навчання, доти, поки не сформуються відповідні логічні структури.

Заперечували другорядну роль навчання у розумовому розвитку вітчизняні науковці С. Рубінштейн і Л. Виготський, які розглядали розумовий розвиток в соціальному контексті і доводили важливу роль взаємодії дитини з дорослими, однолітками. Науковці вважали що комунікація з дорослими є визначальним фактором розвитку дитини на ранніх етапах онтогенезу.

Американський психолог Лоренс Колберг (1927–1987), спеціаліст у сфері психології розвитку, прихильник когнітивізму, послідовник концептуальних засад теорії інтелектуального розвитку Жана Піаже та психології розвитку. Науковець стверджував, що у психічному розвитку дітей присутнє не лише формування знань про світ, про моральні критерії, але й існує статева ідентифікація, емоційний розвиток, що пов'язані із пізнавальними процесами. Він вважає, що вчинки людини складаються із таких компонентів, як дія, думка, відчуття при здійсненні певної дії, тому, опинившись в конкретній ситуації, людина не має нагоди всебічно проаналізувати обставини (мало часу, брак знань), але їй потрібно вирішувати, тому вона робить вибір і здійснює вчинок (біхевіористи на цьому завершують аналіз поведінки), але «когнітивна та емоційна частина вчинку ще не завершені, оскільки сам вчинок є джерелом інформації, який дає змогу формулювати або змінювати думку про себе або про інших» [3, с. 69].

Аналіз різних позицій зарубіжних і вітчизняних психологів-науковців на роль когнітивного розвитку налаштовує нас на власний погляд, критичне обґрунтування та об'єктивне мислення щодо різних позицій науковців.

На розвиток особистості впливають природні анатомо-фізіологічні передумови, виховання людини, соціум, із яким вона вступає у взаємодію, досягнення суспільства. Розвиток особистості відбувається в діяльності, передумовою якої виступають потреби людини [6, с. 289].

Таким чином, інтелектуальний розвиток є найважливішим компонентом загального розвитку, адже саме завдяки йому у дитини формується картина світу, світобачення. В когнітивних теоріях стверджується пріоритет саме інтелекту в структурі особистості людини. Інтелект, як здатність до пізнання є вищим універсальним засобом збалансування суб'єкта із середовищем, що визначає успішність будь-якої діяльності і стає основою інших здібностей. На когнітивний розвиток особистості впливають природні анатомо-фізіологічні передумови, виховання людини, соціум, із яким вона вступає у взаємодію, досягнення суспільства.

1.2. Загальні особливості психічного розвитку в дошкільному дитинстві

Психічний розвиток дитини дошкільного віку – це інтенсивний і динамічно швидкий життєвий процес, під час якого закладаються основи особистості, формуються її пізнавальні, емоційно-вольові процеси, знання, уміння та навички. Більшість сензитивних періодів припадає на дошкільний вік, коли певна психічна функція розвивається особливо інтенсивно.

Традиційно характеристика вікового періоду здійснюється за основними критеріями вікової періодизації, якими є соціальна ситуація розвитку, провідна діяльність та новоутворення віку.

Період дошкільного дитинства (3 – 6 – 7 років) починається із кризи трьох років, яка вважається кризою соціальних відносин, виділення власного «Я», народження особистості. Результатом цієї кризи є поява «гордості за досягнення». Ставлення до себе інтеріюється і стає основою позиції «Я». З'являються перші елементи самооцінки. З'являється здатність терпіти, для

отримання відстроченого задоволення. У дитини формуються такі властивості особистості як самостійність, незалежність, ініціативність, при цьому поведінка залишається ще імпульсивною.

Соціальна ситуація розвитку в дошкільному дитинстві обумовлюється прагненням дитини бути дорослою, виконувати дорослу діяльність. Дитина прагне самостійно приймати рішення. Оскільки реально виконувати дорослу діяльність дитина ще не може, це прагнення реалізується через ігрову діяльність, яка в дошкільному дитинстві набуває статусу провідної. В ігровій діяльності дитина опановує і відтворює людські стосунки та дорослі види діяльності, усвідомлює. Розвиток гри, перш за все, сюжетно-рольової, відбувається через зміну сюжету, від побутового до широкого соціального. Дорослий виступає як зразок для наслідування. Сфера діяльності характеризується як мотиваційно-потребова. Важливими потребами в дошкільному дитинстві є інтерес, ініціатива і, з часом, творчість.

Ключовим в розвитку дошкільника є розвиток його особистості. Рівень моральної свідомості визначають у дошкільників як доморальний – моральний реалізм. Діти дошкільного віку вважають, що закони, правила є обов'язковими для всіх. Така установка сприяє тому, що дитина орієнтується на схвалення – несхвалення. Внаслідок чого виникають первинні моральні уявлення, дитина починає орієнтуватися в поняттях, що є гарним, і що є поганим. Все це сприяє появі моральній саморегуляції.

Неможливо уникнути питання і про психосексуальний розвиток дошкільника. Цей віковий період є сенситивним для формування гендерної ідентичності. Дитина переживає свою статеву роль. Період характеризується підвищеною увагою до питань статі, про відмінності жінки та чоловіка, про народження дитини. В іграх наявний елемент сексуальної взаємодії тато, мама, батьки діти, пацієнти лікарні і лікар тощо.

Центральним новоутворенням дошкільного періоду є супорядність мотивів, коли один мотив набуває значення основного, а інші підпорядковуються цьому мотиву. Ієрархія мотивів сприяє появі і розвитку

самоконтролю, емоційній регуляції поведінки, з'являється децентрація мислення, наочно-образне мислення, цілеспрямоване сприймання, починає розвиватися довільна пам'ять.

Результатом на кінець періоду є сформована власна позиція в системі міжособистісних відносин, поява дитячого, схематичного світогляду [25, с. 95 – 96 с.].

Отже, основними компонентами розвитку дитини дошкільного віку є фізичний, мовленнєвий, когнітивний, особистісний і соціальний компоненти.

Чинниками, що впливають на розвиток дитини виступають такі фактори, як:

- біологічні (стан здоров'я, фізичний та психічний стан дитини, спадковість);
- психологічні (індивідуальні особливості дитини: сприйняття, увага, пам'ять, мислення, самосвідомість, характер);
- соціальні (спілкування із одногрупниками, клімат в сім'ї і стиль виховання, емоційний інтелект, дошкільна освіта).

Спілкування, гра, навчання, створення безпечного середовища, любов і турбота є основою для розвитку дитини в дошкільному віці. Саме в дошкільному дитинстві закладається першооснова для її майбутньої життєдіяльності – це період інтенсивного формування нервової системи, емоційної сфери, пізнавальних процесів та здобуття соціального досвіду.

Нормативний розвиток дітей дошкільного віку закладає основу для успішного навчання в школі. Діти мають більш розвинену пам'ять, у них значний мовленнєвий запас слів, що полегшує процес спілкування і засвоєння знань. В цей період у дітей формуються соціальні навички, такі як спілкування, співпраця, вирішення проблем, самостійність, емпатія, що допомагає дитині швидше адаптуватися у дитячому колективі, розуміти свої та чужі емоції.

Дорослим в період дошкільного дитинства важливо створювати для дітей комфортні умови і підтримувати їхні інтереси, допомагати пізнавати

навколишній світ, тому що кожна дитина індивідуум, який розвивається у своєму власному темпі. Розмови із дітьми, читання їм книжок, співи, відповіді на їхні запитання, організація різних ігор, танців і творчих завдань сприятимуть розвитку пізнавальних процесів дитини, її мовлення і дрібної моторики. Заохочуючи дитину до самостійності, дорослі допомагають їй освоювати нові уміння і навички.

Таким чином, психічний розвиток дитини дошкільного віку – це інтенсивний і динамічно швидкий життєвий процес, під час якого закладаються основи особистості, формуються її пізнавальні, емоційно-вольові процеси, знання, уміння та навички. Соціальна ситуація розвитку полягає у пізнанні навколишнього світу взаємин між людьми та їх відтворення в грі. Провідною діяльністю є сюжетно-рольова гра, в якій дитина опановує систему людських взаєностосунків і починає усвідомлювати сенс людської поведінки та діяльності. Центральним новоутворенням дошкільного періоду є супорядність мотивів, яка виступає регулятором поведінки, формування готовності до систематичного навчання в школі. Результатом періоду є розуміння свого місця в системі людських стосунків, поява первинного дитячого світогляду.

1.3. Специфіка розвитку пізнавальних процесів у дітей дошкільного віку

Формування людини неможливе без пізнавальної діяльності, як процесу, що відображає в мозку людини різні предмети та явища дійсності і діє із розвитком когнітивних здібностей людини та її пізнавальних психічних процесів, таких як сприйняття, відчуття, мислення, мовлення, пам'ять, увага.

В основі когнітивного розвитку дитини лежить рівень розвитку пізнавальних процесів та інших компонентів психіки, які забезпечують інтелектуальний розвиток дитини. Розвиток пізнавальних процесів у дітей

дошкільного віку є насущною психологічною, педагогічною та соціальною проблемою, за допомогою якої особистість пізнає світ.

Початковий етап пізнання – це відчуття і сприймання (сенсорно-перцептивна сфера особистості).

Відчуття – це психічний процес, що полягає у відображенні мозком людини властивостей предметів, явищ об'єктивного світу, а також станів організму при безпосередньому впливові подразників на відповідні органи чуття [6, с. 56].

Відчуття – це психічний процес людини та аналізатор, що відображає властивості предметів, події оточуючого світу і складається із п'яти сенсорних органів (подразників на органи чуття):

- тактильні відчуття (дотик, тиск, температурний режим);
- слух (вібрації різного характеру);
- зір (сприйняття кольору, світла, зображень, картин, зовнішнього навколишнього світу);
- нюх (розрізнення запахів, яких існує більше тисячі);
- смак (розрізнення смаковими рецепторами людини солодкого, гіркого, солоного та кислого).

Відчуття в дошкільному віці стають більш розвиненими та диференційовані. Дитина краще чує, диференціює більшу кількість подразників

Сприймання, як цілісне відображення предметів і явищ об'єктивного світу, що діють у конкретний момент на органи чуття людини мають фізіологічну основу сприймання. якими є непостійні нервові зв'язки в корі великих півкуль головного мозку, які утворюються під впливом стійких комбінацій різних подразників. Сприймання на відміну від відчуттів, що відображають лише окремі властивості або якості речей матеріального світу, розкриває цілісний їх образ [6, с. 318].

Сприймання, як чуттєва основа абстрактно-логічного мислення і формування понять, характеризується індивідуальними особливостями

людини, що виявляються у повноті відображення об'єкта, точності, швидкості й співвідношенні в цьому процесі аналізу й синтезу, раціональних образних, та емоційних його компонентів [6, с. 318].

У дошкільному віці сприймання, як початкова ланка процесу пізнання, поступово втрачає афективний характер, перцептивні процеси стають більш диференційованими.

Сприймання набуває осмисленості, з'являються довільні дії спостереження, пошуку. Діти впізнають і запам'ятовують предмети, розрізняють їхню величину і форму. Формуються сенсорні еталони. У дітей розвиваються орієнтувальні дії, відбувається перехід від практичного вимірювання до зорового співвідношення предметів за їхніми ознаками. Сенсорно-перцептивний розвиток дітей від трьох до семи років орієнтує на процес дій, що спрямовані на формування органів чуття. Це психічні образи, що містять уявлення про властивості сенсорних критеріїв, а саме:

- системність (мова, колір, звук, форма та ін.);
- узагальненість (закріплення головних якостей);
- усвідомленість (образ-приклад, словесне закріплення назв).

В ході продуктивної діяльності (гра, малювання, ліплення, конструювання) у дітей проявляються власні сенсорні еталони.

В чотири – п'ять років у дітей набувається і розширюється дослідницький напрямок, вона систематично спостерігає за різними невідомими процесами в просторі, часі, природі та ін. Розвиток чуттєвого пізнання створює основу для розвитку опосередкованого пізнання.

Пам'ять і увага дошкільника залишаються мимовільними, але на кінець періоду діти навчаються керувати увагою, процеси пам'яті також набувають довільності. *Пам'ять* – це інформаційна база всіх психічних процесів особистості, один із основних пізнавальних процесів, що включає як закріплення і збереження, так й відтворення попереднього життєвого досвіду [6, с. 247].

Велику роль у розвитку уяви відіграє наслідування, яке на ранньому етапі зростання дитини набуває ігрового характеру і на початку не містить у собі елементів уяви. З часом дитина відступає від зразків дій дорослого і додає нові відтінки, здійснює самостійні ігрові операції, вживає замітники. Також ефективним прийомом є створення проблемних ситуацій, які спонукають дитину шукати і використовувати предмети-замінники.

Уява дітей дошкільного віку обмежена внаслідок недостатності знань і уявлень, але дитяча фантазія зумовлена низькою критичності мислення. У дітей цього віку переважає пасивна уява, що перетворюється на спонтанну гру. Здатність уявного керування образами призводить до прояву творчої активності дітей у різноманітних сферах (сюжетно-рольова гра, мовлення, ритміка, танці, малювання, конструювання, музична діяльність та ін.).

За спостереженнями науковців доведено, що діти дошкільного віку використовують великий «спектр» прийомів створення образів уяви:

- наділення фантастичних героїв діями, думками, вчинками із життя;
- антропоморфізація – одухотворення предметів, із яким діти найчастіше граються;
- аглютинація – сполучення у нових образах непок'єднаних елементів. Наприклад, сюжети різних казок в задуманій інтерпретації;
- гіперболізація – зменшення або збільшення величин персонажів, предметів;
- доповнення – використання добре знайомих дітям казкових героїв або подій, змінюючи деякі деталі, придумуючи нове (власне) продовження та ін.
- парадоксальне комбінування – переміщення об'єкта твору, фільму, мультфільму, оповідання та ін. в незвичну ситуацію [42].

Уява дошкільника тривалий час залишається репродуктивною, дитина механічно відтворює побачене, почуте. Однак, поступово, з появою довільності запам'ятовування, в уяві з'являються елементи творчості. На розвиток уяви впливає сюжетно-рольова гра, в якій дитина надає нові властивості звичайним предметам [16, с. 29 – 30].

Мислення, як процес пізнавальної діяльності людини характеризується узагальненим і опосередкованим відображенням дійсності – це «вища форма відображення дійсності в психіці, ідеальна діяльність, результатом якої є об'єктивна істина» [6, с. 208].

В контексті нашого дослідження важливо схарактеризувати особливості мислення дітей дошкільного віку. За Ж. Піаже стадія розумового розвитку доопераційна. У дошкільника розвивається символічна функція. Засвоєння символів, знаків дає можливість дитині уявляти предмет і діяти з образом, як з реальним предметом. В той же час для дошкільника є характерною егоцентрична позиція, яка на кінець періоду долається за рахунок децентрації. Мислення дошкільника наочно-образне, на кінець періоду поступово перетворюється на образне мислення.

Розвиток мислення дошкільника к ключового когнітивного процесу стимулюється в процесі сюжетно-рольової гри. Основними напрямками розвитку мислення в дошкільному віці є наступні:

Інтенсифікація і покращення наочно-образного й образного мислення здійснюється на основі уяви і пам'яті.

- На розвиток мислення впливає розвиток мовлення дитини. Завдяки мовленню наочно-образне мислення поступово перетворюється на словесно-логічне мислення. Таким чином засвоюються поняття, дитина опановує здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

- На розвиток мислення впливає розширення соціальних контактів дитини, активне спілкування з дорослими та однолітками.

В дошкільному дитинстві відбувається перебудова засобів та операцій мислення. Спочатку операції мислення проявляються у практичній діяльності і ще не виступають як самостійні мисленні операції. З розвитком процесів чуттєвого пізнання, з'являються перші узагальнені уявлення. Із збільшення словника дитини у дошкільників з'являються судження і міркування. Діти навчаються виділяти в предметах вже суттєві ознаки.

Розвитку мислення дошкільника сприяє такої поява особистісної характеристики як допитливість. Недаремно, дошкільний вік називають віком чомучок. Такі запитання дозволяють дитині розв'язувати пізнавальні завдання, що, в свою чергу, стимулює розвиток їх мислення.

Важливим компонентом мисленнєвої діяльності дітей виступає розвиток мовлення, коли починають виникати питання ситуативного характеру про назви предметів, їх місцезнаходження. Тут переважає комунікативна функція питань. Водночас з'являються питання пізнавального характеру, коли дитина зустрічається із перешкодами, що свідчить про причинно-наслідкові зв'язки. У дошкільному віці складаються розумові та інтелектуальні операції. До кінця дошкільного дитинства виникає знаково-символічна функція свідомості, яка проявляється в процесі заміщення.

Від двох із половиною до шести-семи років настає другий вік питань, в якому переважають пізнавальні питання із метою отримати інформацію про дійсність. Пізнавальний досвід дитини стає системним, організованим і впорядкованим. Вона може по-своєму об'єднувати ознаки, об'єкти, властивості, пояснювати невідоме за допомогою вже відомого їй, у неї розвивається міркування, тому що дитина вже аналізує, синтезує, порівнює, узагальнює і робить правильні висновки. Значно розширюються мовленнєві можливості дитини. Розвиток мовлення характеризується поповненням словникового запасу, з'являються прикметники, що дозволяють виконувати вправи, запропоновані дорослими, які пов'язані із ознакою та визначенням предмета (за формою, величиною, кольором). Діти цього віку починають розуміти функції предмета – це створює для дитини базу для засвоєння сенсорних позицій.

Розумовий розвиток визначається не тільки соціальними, але й біологічними факторами. Отже, розумовий розвиток залежить і від задатків дитини, як біологічних передумов розвитку розумових здібностей.

Гончаренко С., визначає, що здібності в житті людини виступають як стійкі індивідуальні психічні властивості, які є необхідною внутрішньою

умовою успішної діяльності особистості. Вони проявляються у навчанні, в оволодінні певних видів діяльності, у творчості [6].

Аналізуючи психолого-педагогічні наукові роботи вчених щодо пізнавальної сфери людини, ми дійшли до висновку, що однозначного визначення «когнітивні здібності» не існує. У роботах науковців «когнітивні здібності» розглядаються як сукупність всіх пізнавальних процесів особистості і виступають тотожними до таких понять, як «пізнавальні здібності», «розумові здібності», «інтелектуальні здібності».

В роботах науковців когнітивні здібності трактуються як «індивідуальні властивості ефективної реалізації відображення та пізнання зовнішнього та внутрішнього світу, за допомогою відчуття, сприйняття, пам'яті, уваги, уяви, мислення. Дані здібності забезпечують інтелектуальну та моторну діяльність людини на високому рівні» [2, с. 284].

Таким чином, дошкільний вік характеризується інтенсивним розвитком когнітивних функцій. Сприймання позбавляється ефективності, емоційні та перцептивні процеси диференціюються. Процес сприймання стає більш усвідомленим і регульованим. У дітей дошкільного віку переважає мимовільна пам'ять і увага, які на кінець періоду набувають ознак довільності. З появою довільності у запам'ятовуванні уява дошкільника перетворюється на творчу. Для дітей дошкільного віку характерно наочно-образне мислення. Розвиток мовлення сприяє формуванню опосередкованого, словесно-логічного мовлення. Внутрішня мова починає функціонувати як спосіб мислення. Дошкільник засвоює поняття, навчається встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Стадія розумового розвитку доопераційна. У когнітивних процесах з'являється поєднання зовнішніх і внутрішніх дій, всі пізнавальні процеси інтегруються. Здатність розв'язувати пізнавальні задачі виступає показником успішної майбутньої навчальної діяльності.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Констатувальна діагностика

Специфіка когнітивного розвитку у дітей в дошкільному дитинстві, як динамічний процес, сприяє формуванню у дітей уявлень про навколишній світ і базується на певних принципах, що допомагають розумінню того, як вони навчаються і сприймають доступну для них інформацію. Для діагностики дітей дошкільного віку використовують комплекс методик, який дозволяє максимально повно схарактеризувати особливості розвитку дітей, в тому числі і розумового розвитку. При доборі діагностичного інструментарію ми спирались на наступні принципи:

- *принцип активної діяльності*, що є ключовим і складається із активного пізнання світу дитиною за допомогою маніпуляції із предметами, дослідження їхніх властивостей, елементарних ігрових експериментів.

- *принцип соціальної взаємодії* – це джерело знань, що сприяє розвитку мислення дитини, її мовлення, соціальних навичок, які з'являються у процесі спілкування із однолітками та дорослими;

- *принцип об'єктивності* – виявлення рівня розумового розвитку має поєднувати якісну характеристику способів вирішення діагностичних задач і кількісну характеристику, яка відображає спосіб і результат розв'язання. Доцільно використовувати діагностичні процедури, які пройшли перевірку на надійність, достовірність і валідність.

Також необхідно враховувати, що реальні показники психічного розвитку взагалі і розумового, в тому числі, можуть не проявитися під час одноразового обстеження, тому результати діагностики не можна вважати стійкими і такими, що дають право робити прогноз розвитку дитини [23, с. 8 – 9].

Розумовий розвиток складається з розвитку психічних пізнавальних процесів, таких як відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява, а також увага і мовлення. Теоретично когнітивні функції досліджуються окремо, але в реальності вони взаємопов'язані і об'єднані в єдину структуру.

Експериментальне дослідження когнітивного розвитку у дітей в дошкільному дитинстві здійснювалося під час педагогічної практики на базі Херсонського ЗДО № 9 комбінованого типу Херсонської міської ради в дистанційному форматі. У дослідженні погодились взяти участь батьки 10 вихованців, які також взяли участь в організації проведенні дослідження. Вік дітей від 4,7 років до 5,8 років. Серед досліджуваних 5 хлопчиків і 5 дівчаток.

Діагностика в дистанційному форматі звужує можливості експериментальної роботи з вихованцями, тому для розв'язання поставлених завдань ми використали експертні оцінки, які спирались на оцінку особливостей психічного розвитку педагогами та батьками та експериментальні процедури з дітьми. Також у дослідження ми використали задачі Ж. Піаже, які дозволяють з'ясувати стадію інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку.

Характеристика психодіагностичного інструментарію:

1. Діагностичні критерії мовленнєвого розвитку.

Мовлення є важливим показником когнітивного розвитку, тому що є полі функціональним. Мовлення є засобом комунікації, мислення, носієм свідомості, пам'яті. За допомогою мовлення регулюється всі пізнавальні процеси та поведінка. Батькам і педагогам пропонуються критерії мовленнєвого розвитку, які представлені в додатках (Додаток А).

Оцінка результатів відбувається шляхом приписування балів (0 – 5) за кожним критерієм. Результати підсумовуються. Максимальна кількість – 50.

46 – 50 балів – дуже високий показник;

40 – 45 – високий показник;

20 – 39 – середній показник;

10 – 19 – низький показник;

0 – 9 – дуже низький показник.

Для підвищення об'єктивності результати експертного оцінювання представлені у вигляді середнього арифметичного між оцінками батьків та педагогів [23, с. 130 – 131].

2. Діагностика сприймання.

Індивідуальний сенсорний досвід дитини є базою наочно-образного мислення і підґрунтям формування логічного мислення. Метою запропонованої методики є визначення рівня та особливостей зорового сприймання.

Дитині демонструють малюнок із зображенням 20 прямокутників, серед яких 10 квадратів, і пропонують знайти однакові фігури. Завдання виконується дитиною під керівництвом дорослого, який фіксує результати (фігури представлені на рисунку 2.1).

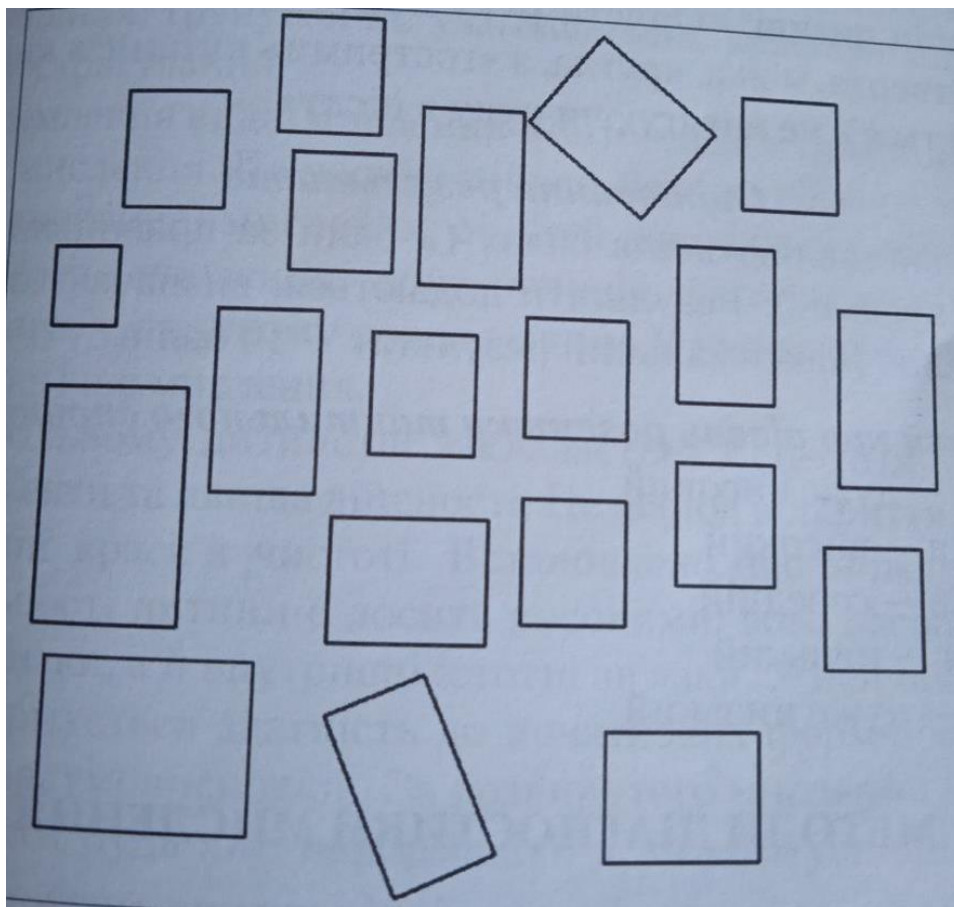

Рис. 2.1. Фігури для діагностики сприймання

Оцінка результатів відбувається шляхом приписування балів (1 бал) за правильно вказану фігуру. Результати підсумовуються. Максимальна кількість балів – 10.

10 балів – дуже високий показник;

8 – 9 – високий показник;

4 – 7 – середній показник;

2 – 3 – низький показник;

0 – 1 – дуже низький показник.

Враховуються результати виконання завдання дитиною [23, с. 143 – 144].

3. Діагностика мислення

У дітей дошкільного віку переважає наочно-образне мислення. В кінці періоду з'являються елементи словесно-логічного мислення. За умови розвинутого мислення дитина спроможна засвоювати різнопланову інформацію, відповідно віку і потім успішно вчитись у школі.

А) діагностика наочно-образного мислення.

Дитині пропонують малюнок із зображеними фігурами, одна з яких зайва. Завдання виконується дитиною під керівництвом дорослого, який фіксує результати [23, с. 151 – 152].

Оцінка результатів відбувається шляхом приписування балів (1 бал) за правильно вказану і названу фігуру. Результати підсумовуються. Максимальна кількість балів – 10.

10 балів – дуже високий показник;

8 – 9 – високий показник;

4 – 7 – середній показник;

2 – 3 – низький показник;

0 – 1 – дуже низький показник.

Вихованець має знайти і показати зайву фігуру (Рисунок 2.2).

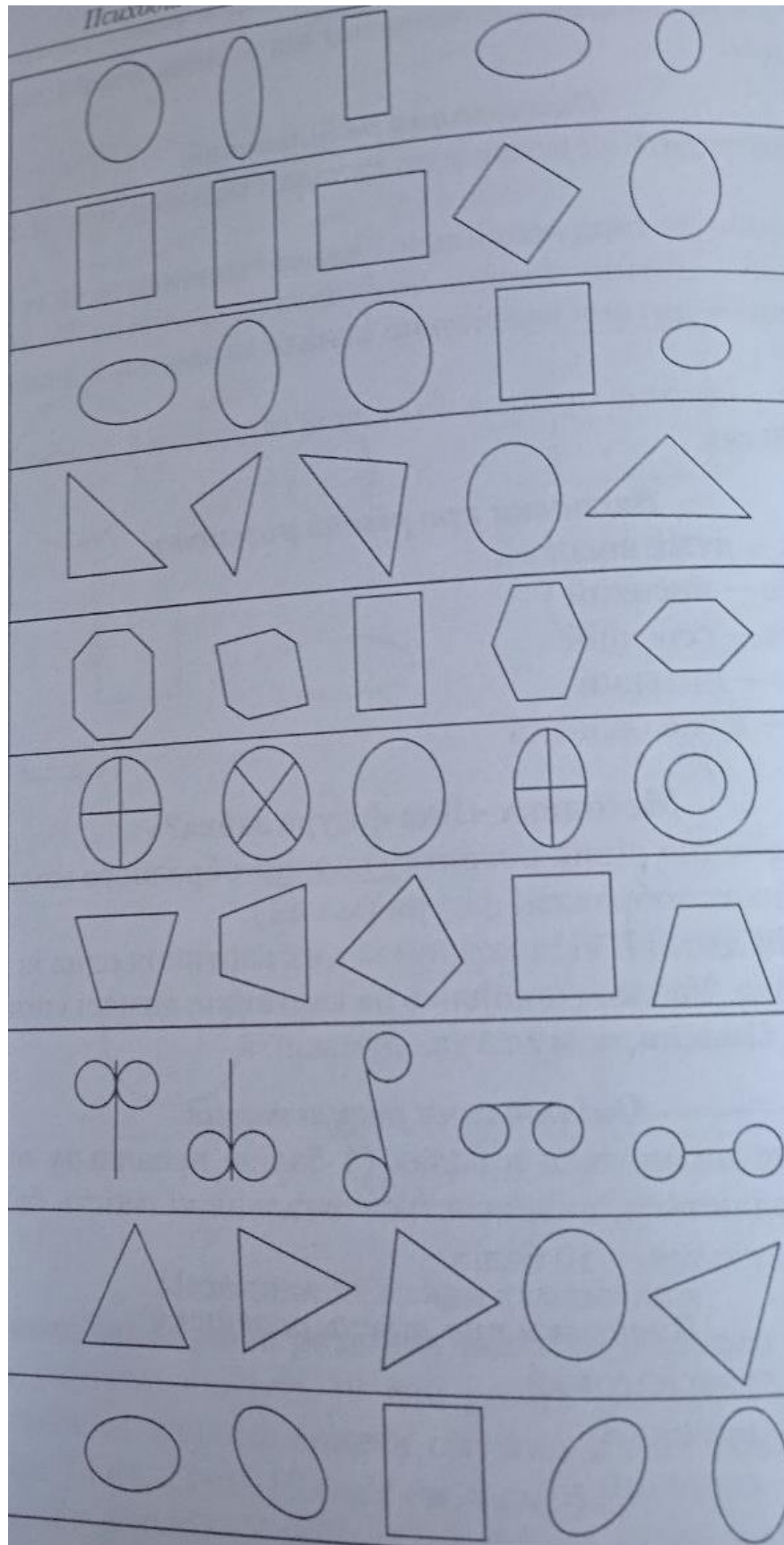

Рис. 2.2. Фігури для діагностики наочно-образного мислення

Б) Визначення рівні словесно-логічного мислення.

Дитині називають по чотири слова, одне із яких зайве. Пропонують назвати зайве слово і пояснити чому вона так думає [23, с. 153].

Ряди слів для визначення рівня розвитку словесно-логічного мислення:

1. Картопля, морква, вишня, цибуля.
2. Яблуна, капуста, груша, слива.
3. Дуб, сосна, ялина, бузок.
4. Квітка, лопата, сапа, граблі.
5. Стіл, стілець, шафа.
6. Ложка, миска, чашка, диван.
7. Машина, автобус, пароплав, тролейбус.
8. Годинник, ручка, олівець, фломастер.
9. Кінь, корова, свиня, заєць.
10. Курка, ворона, гуска, качка.

Завдання виконується дитиною під керівництвом дорослого, який фіксує результати. Оцінка результатів відбувається шляхом приписування балів (1 бал) за правильно вказану і названу фігуру. Результати підсумовуються. Максимальна кількість балів – 10.

10 балів – дуже високий показник;

8 – 9 – високий показник;

4 – 7 – середній показник;

2 – 3 – низький показник;

0 – 1 – дуже низький показник.

4. Діагностика пам'яті.

Пам'ять не існує окремо від інших психічних процесів, рівень її розвитку суттєво впливає на розумову діяльність дитини будь якого віку. Пам'ять є основою навчання, набуття знань умінь і навичок. Метою методики є дослідження комбінованої пам'яті. Дитині пропонують 10 іграшок, якими можна погратися (2 – 3 хвилини). Через невеликий проміжок часу іграшки прибирають і просять дитини назвати ті, які запам'ятались. Завдання

виконується дитиною під керівництвом дорослого, який фіксує результати [23, с. 156].

Оцінка результатів відбувається шляхом приписування балів (1 бал) за правильно вказану і названу фігуру. Результати підсумовуються. Максимальна кількість балів – 10.

10 балів – дуже високий показник;

8 – 9 – високий показник;

4 – 7 – середній показник;

2 – 3 – низький показник;

0 – 1 – дуже низький показник.

5. Методика «Класифікація об'єктів за двома ознаками»

(співвідношення кольору і форми).

Методика спрямована на з'ясування можливості виділення наочно пред'явлених ознак, заданих і виділених матеріалом.

Дитині пропонується таблиця, поділена на квадрати; у вертикальному рядку яких знаходяться незафарбовані геометричні форми (квадрат, трикутник, коло, ромб, трапеція та ін.); у горизонтальному рядку – безформні кольорові плями (7 кольорів); набір геометричних фігур усіх вище перелічених форм і кольорів, що відповідають розмірам зразків геометричних фігур вертикального рядка [29, с. 112].

Дітям пропонують три геометричні фігури, для яких необхідно знайти кольоровий будиночок. У випадку невиконання поставленої задачі проводиться демонстрація, а потім ще раз пояснюється принцип завдання.

Оцінювання дій дитини проходить за наступними критеріями:

- розуміння вимоги (0 – 3 бали);
- характерні дії при виконанні (0 – 3 бали);
- ставлення до результатів своєї роботи (0 – 3 бали);
- емоційна реакція (0 – 3 бали).

Наведена експериментальна методика надає можливість отримати об'єктивну інформацію про переважний вид мислення дітей різного віку.

Критерії оцінювання:

4 роки: 8 – 9 балів, наочно-дійове мислення;

5 років: 10 – 11 балів, наочно-образне мислення;

6 років: 11 – 12 балів, наочно-схематичне мислення.

6. Задачі Ж. Піаже.

За думкою Ж. Піаже, розуміння збереження об'єкту в процесі зміни його форми є складовою уміння раціональної діяльності людини, в основі якої лежить опосередковане мислення. Ж. Піаже вважав, що діти 4 – 6 ти років знаходяться на першій стадії розвитку когнітивних здібностей, коли вони ще не володіють принципом збереження. Використання задач Піаже дозволять нам в контексті дослідження з'ясувати на якій стадії інтелектуального розвитку знаходяться діти дошкільного віку. Нами були відібрані задачі на збереження речовини, на класифікацію, на серіацію. Процедура проведення експерименту представлена в додатках (Додаток Б).

Для характеристики особливостей пізнавальної діяльності дітей при розв'язанні когнітивних задач використовувалась карта спостережень за проявами індивідуальних особливостей вихованців у ході виконання поставлених задач, кількість набраних балів відповідає певній стадії інтелектуального розвитку.

Параметри карти спостереження згруповані в три блоки: когнітивний, емоційний, блок регуляції діяльності.

Відповідно стадіям розвитку інтелекту оцінка виконання задач дітьми здійснювалась таким чином:

1. Сенсомоторний інтелект. Період об'єктивації практичного інтелекту (3 роки) – 0 балів.

2. Репрезентативний інтелект – період передопераційного інтелекту:

а) поява символічної функції. Початок інтеріоризації схем дії (3 – 4 роки) – 1 – 3 бали;

б) інтуїтивне мислення, що спирається на сприймання (4 – 5 років) – 4 – 8 балів;

в) інтуїтивне мислення, що спирається на більш розчленовані уявлення (5 – 6 років) – 9 – 10 балів.

3. Понятійне відображення середовища, що характеризується появою елементарних операцій (7 – 10 років) – 11 балів [29, с. 112].

Таким чином, для діагностики рівня розвитку когнітивних функцій було підбрано комплекс діагностичних процедур, які дозволяють максимально повно схарактеризувати розумовий розвиток дитини дошкільного віку. Результати констатувальної діагностики представлені нами в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Результати констатувальної діагностики

№	Вік	Стать	Мовлення	Сприймання	Пам'ять	Мислення		Лото Когана	Задачі Піаже
						Н - О	С - Л		
1.	5,8	Д	44,5	10	9	9	7	10	10
2.	4,9	Д	34,5	8	7	7	3	7	7
3.	5,2	Х	40	7	6	6	5	9	9
4.	5,1	Д	43	9	8	8	6	9	10
5.	4,6	Х	39	6	5	5	3	7	8
6.	5,4	Х	40	7	7	6	5	9	9
7.	4,7	Х	35	5	3	4	2	7	6
8.	5,6	Д	45	9	8	10	8	12	11
9.	5,3	Х	37	4	6	5	3	8	6
10.	5,4	Д	40	8	6	7	5	9	9

Наведені в таблиці середньоарифметичні показники свідчать про те, що когнітивний розвиток досліджуваних дітей різних груп знаходиться у межах вікової норми, але відмічаються й індивідуальні відмінності. В процесі розв'язання експериментальних завдань були виявлені особливості пізнавальної діяльності, які характеризують когнітивний розвиток дітей.

Для статистичного аналізу результатів ми скористались обчисленням середньоарифметичних показників і зробили частотний аналіз кількісних показників дослідження.

Результати експертного оцінювання рівня мовленнєвого розвитку показали, що середньоарифметичний показник дорівнює (39,8), який

знаходиться на межі середнього і високого показників. Відомою є інформація, що мовленнєвий розвиток у дівчат є більш швидким, ніж у хлопців. Ми розрахували середньоарифметичні показники окремо для дівчат (41,4) і для хлопців (38,2). Отримані показники свідчать, що дійсно у дівчат показники знаходяться у межах високих результатів, у хлопчиків – у межах середнього рівня розвитку мовлення. Всі кількісні показники рівня мовленнєвого розвитку знаходяться у межах вікової норми.

Аналіз кількісних показників рівня розвитку сприймання, показав, що всі вони знаходять також у межах вікової норми. Середньоарифметичний показник дорівнює 7,3 і знаходиться на межі середнього і високого рівня розвитку сприймання. Серед індивідуальних результатів, середній рівень розвитку сприймання продемонстрували 50% досліджуваних, високий рівень – 40%, дуже високий рівень продемонстрували 10% (1 дитина).

Дослідження комбінованої пам'яті, яка є властивою для дошкільників показало, що середньоарифметичний показник дорівнює 6,6, що свідчить про середній рівень розвитку пам'яті. Даний показник є нормативний, оскільки серед досліджуваних є діти з високими показниками (30%) і з середніми (70%).

Діти дошкільного віку ще володіють раціональними прийомами запам'ятовування, в них переважає механічне запам'ятовування.

Дослідження мислення проводилось у двох напрямках: дослідження рівня розвитку наочно-образного мислення і рівня розвитку словесно-логічного.

Середньоарифметичний показник рівня розвитку наочно-образного мислення дорівнює 7,3, який знаходиться на межі середнього і високого.

40% досліджуваних продемонстрували високий рівень, відповідно 50% - середній 10% - низький, який свідчить про переважання у цього досліджуваного ще наочно-дійового мислення. Вік досліджуваного 4,7 роки, і переважання у цього вихованця наочно-дійового мислення відповідає нижній межі нормативного розвитку дітей дошкільного віку.

Середньоарифметичний показник розвитку словесно-логічного мислення становить 4,1, Який знаходиться на нижній межі середнього рівня розвитку. Лише 10% (1 дитина) продемонструвала високий рівень словесно-логічного мислення, що перевищує нормативні показники розвитку. 40% вихованців показали середній рівень розвитку словесно-логічного мислення і 50% досліджуваних продемонстрували низький рівень розвитку словесно-логічного мислення. Такі результати є нормативними, адже у дітей дошкільного віку переважає саме наочно-образне мислення, і лише наприкінці періоду з'являються елементи словесно логічного мислення.

Для доведення достовірності отриманих результатів дослідження ми провели дослідження особливостей мислення за методикою Лото Когана.

Середньоарифметичний показник дорівнює 8,7, що свідчить про переважання наочно-образного мислення у досліджуваних. Серед вихованців показники суттєво відрізняються. Переважання наочно-дійового мислення показали 30% досліджуваних, аналіз анамнестичних відомостей показав, що наймолодші вихованці в групі, яким ще не виповнилось 5 років, і тому цей показник свідчить про нормальний темп розвитку мислення. Досліджувані розв'язували завдання методом спроб і помилок (наочно дійовим способом), однак враховували вже дві ознаки – і колір, і форму. 70% досліджуваних розв'язували завдання на рівні зорових уявлень, що демонструє наявність наочно-образного мислення.

У вихованців до 5-ти років спостерігався інтерес до виконання завдань лото, але інтерес не завжди був стійким – діти відволікались на несуттєві подразники, не коливалися при розв'язанні задач. При невдачах втрачали інтерес до діяльності. Більшість дітей чекали на допомогу дорослого. Поява нової інформації найчастіше порушувала весь хід міркувань дітей і вони починали завдання спочатку.

Досліджувані діти 5-ти річного віку і старше виявляли інтерес до експериментальних задач, були більш зацікавленими в роботі. При розв'язуванні запропонованих завдань орієнтувалися на суттєві ознаки.

60% вихованців продемонстрували переважання наочно-образного мислення, вони розв'язували завдання на рівні зорових уявлень, що демонструє переважання наочно-образного уявлення.

і 10% (1 вихованка) засвідчила появу елементів наочно-схематичного мислення. Дівчинці 5,6 років і виконання завдання на рівні наочно-схематичного мислення може свідчити про прискорений інтелектуальний розвиток дитини.

Аналіз результатів розв'язування задач Піаже показав наступне. Всі досліджувані знаходяться на доопераційній стадії когнітивного розвитку.

70% дітей продемонстрували інтуїтивне мислення, яке спирається на сприймання. При розв'язанні задач дошкільники допускають типові помилки, наприклад, в процесі розв'язання завдання із пластиліном, коли дітям було запропоновано визначити, чи зміниться кількість пластиліну коли ми змінимо форму об'єкту, де більша кількість пластиліну: у кульці чи у розплесканому шматочку, зробленої із такої самої кульки у них на очах? Дошкільники поки ще нездатні виокремити видимий ними об'єм речовини (пластиліну) від загальної кількості. В образному мисленні вони виявляються злитими, тому кількість не можна побачити і наочно уявити виділеного від сприйнятої величини.

20% досліджуваних дітей перейшли на стадію інтуїтивного мислення, яке спирається на розчленовані уявлення (що з'являється наприкінці дошкільного дитинства – початку навчання в школі). Такі вихованці успішно користувались мисленнєвими операціями, порівнювали, оцінювали, розташовували в рядок. Суттєвою характеристикою мислення у цих вихованців можна вважати появу вміння враховувати іншу точку зору, тобто у них з'являється об'єктивність.

Отже, аналіз результатів дослідження когнітивних особливостей дітей дошкільного віку, що при розв'язанні представлених задач достатньо чітко простежуються вікові особливості пізнавальної діяльності. Досліджувані всього означеного вікового діапазону знаходяться на стадії передоператорного

інтелекту – репрезентативний інтелект, і тільки 10% (одна дитина) продемонструвала початкову форму стадії конкретних операцій. Досліджувані (70%) продемонстрували ознаки стадії інтуїтивного мислення, що спирається на сприймання і 20% досліджуваних дітей дошкільного віку показали ознаки стадії інтуїтивного мислення, що відмічається на більш розчленованому уявленні.

Когнітивний розвиток у дітей в дошкільному дитинстві зумовлений розвитком мислення, яке відбувається від наочно-дійового у молодшому дошкільному віці до наочно образного у середньому дошкільному віці і виникненню наочно-схематичного мислення у старшому дошкільному віці, в якому також відбувається перехід до суджень на основі образів. Діти використовують словесні поняття, що є передумовою розвитку логічного мислення. Розвиток образного мислення дошкільників допомагає дітям уявляти предмети в різних просторових положеннях, мислено змінювати їхнє розміщення.

2.2. Формувальний експеримент

З метою перевірки ефективності нашого дослідження нами був проведений формувальний експеримент і зроблена контрольна діагностична перевірка когнітивного розвитку дітей дошкільного віку, методологічною основою яких стали загальні психологічні положення відомих зарубіжних і вітчизняних психологів, концепції яких були розкриті в першому розділі, а також методи теоретичного та емпіричного дослідження.

На етапі формувального експерименту ми використовували методи усвідомлено-логічного типу, що є базою основних операцій мислення: порівняння, об'єднання (синтез), розділ (аналіз), класифікація, узагальнення, а саме: дидактична гра; комплексна гра; конструювання; синектика; розв'язання проблемних і нестандартних ситуацій; комбіновані запитання; метод спроб і помилок.

Формувальний експеримент також проводився в дистанційному форматі, до його проведення були залучені педагоги і батьки, які проявили зацікавленість у вже проведеному констатувальному експерименті. У формувальному експерименті взяли участь 10 вихованців.

Нами були використані наступні види і форми оптимізації когнітивного розвитку дітей дошкільного віку: розповіді за картинками, розповіді про іграшки, сортування предметів за різними кольорами, малювання пальчиками, ліплення найпростіших фігур із пластиліну та соленого тіста, складання пазлів із великими елементами, конструювання із кубиків, малювання за зразком, розгадування простих загадок, гра в лабіринти, розфарбовування за контуром, театралізовані та рольові ігри за тематикою, наприклад: «Сім'я», «Зоопарк», «Магазин», прості математичні завдання, а також логічні завдання, складання складних пазлів, конструювання із дрібних деталей, складання розповідей за картинками, створення власних історій, розв'язання математичних задач, створення власних казок, проведення простих експериментів.

Наведемо приклад:

«Веселкова галявинка» (сенсорна коробка)

Завдання: Запропонувати дитині досліджувати різні матеріали за допомогою рук.

Обладнання: Коробка із різними матеріалами (пісок, вода, крупа, дрібні предмети та ін.).

«Розкажи мені»

Завдання: Дітям показують різні картинки і запрошують розповісти, що зображено на картинках, пропонують видумати власну історію із зображенням.

Обладнання: картинки із різними зображеннями (природа, тварини, люди, предмети).

«Що сталося?»

Завдання: Розкласти декілька іграшок на столі і запросити дитину запам'ятати де розташовані предмети. Непомітно для дитини змінити їх

розташування, або сховати один із предметів і запитати, «Що змінилося?», «Що сталося?».

Обладнання: дитячі іграшки або різні предмети.

В нашому дослідженні були використані різні інтерпретації роботи із лото. Нами виділені приклади щодо завдань з лото для різних вікових груп.

Лото для дітей віком 3 – 4 роки

Лото «Одежа»

Завдання: знаходити картинки із різним одягом, вміти називати його та узагальнювати – це одяг (шапка, плаття, куртка, штани та ін.).

Лото «Транспорт»

Завдання: знаходити картинки із різними видами транспорту, вміти називати його та узагальнювати – це транспорт (автомобіль, автобус, трамвай, поїзд та ін.).

Лото «Посуд»

Завдання: знаходити картинки із різним посудом, називати їх, узагальнювати – це посуд (чашка, тарілка, виделка, підставка для торта, каструля та ін.).

Лото для дітей віком 4 – 5 років

Лото «Тварини, птахи»

Завдання: вчити знаходити картинки із домашніми та дикими птахами, домашніми та дикими тваринами, називати їх, вчити класифікувати.

Лото «Професії»

Завдання: знаходити картинки із різними професіями (лікар, фотограф, артист, пожежник та ін.), називати їх, розповідати, що роблять люди цих професій.

Лото «Будова тіла»

Завдання: знаходити картинки із різними частинами тіла людини, вміти правильно називати їх (око, вухо, шия, верхня кінцівка, нижня кінцівка, тулуб та ін.).

Лото для дітей віком 5 – 6 років

Лото «Геометричні фігури»

Завдання: вміти знаходити картинки із різними геометричними фігурами (круг, квадрат, прямокутник, трикутник), називати їх.

Лото «Продукти харчування»

Завдання: вміти знаходити картинки із різними продуктами харчування, класифікувати їх за групами (овочі, фрукти, крупи, макарони, консерви).

Також в нашому дослідженні ми використовували лото із числами, різними новими мовленнєвими поняттями (антонімами), буквами.

Цікавими для дітей були такі завдання, як: «Склади слово», «Знайди пару», «Чого не вистачає?», «Знайди картинку, яка починається із заданої букви ...», «Порахуй» та ін.

Під час формувального експерименту поступово ускладнювали, повторюючи попереднє – це було збільшення кількості картинок: чим більше картинок, тим складніше завдання (знайди не дві, а три однакові картинки), зменшення розміру картинок (збільшення уваги), введення обмеження часу на виконання завдання, введення додаткових умов (знайти річ або картинку не тільки за зображенням, але й за описом), об'єднання в одній грі різні тематики («Тварини» і «Одяг», «Зима» і «Весна», «Транспорт» і «Магазин» та ін.). Необхідною умовою було виконання правил запропонованих ігор.

Під час проведення завдань, задач, ігор для дітей була створена позитивна атмосфера. Весь підібраний матеріал відповідав віковим особливостям дітей та їхнім інтересам. Діти працювали в уповільненому темпі, що дозволило зробити певні висновки до пізнавального розвитку дошкільників (освоєння нових слів і понять, розвиток логічного мислення, пам'яті, уваги, мовлення, дрібної моторики).

Для перевірки також були включені задачі Жана Піаже, використано Лото Когана для оцінювання рівня сформованості наочно-образного мислення, розумових операцій аналізу, класифікації та узагальнення.

Отже, перевірка ефективності нашого дослідження полягала у зіставленні результатів констатувальної та формувальної (контрольної) діагностики, які представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

**Зведена таблиця результатів
констатувальної та формувальної (контрольної) діагностики**

№	Задачі Піаже		Лото Когана			
	Констатувальний етап	Формувальний (контрольний) етап	Констатувальний етап		Формувальний (контрольний) етап	
			Σ	Р	Σ	Р
1	10	11	10	но	11	но
2	7	8	7	но	8	нс
3	9	9	9	но	10	но
4	10	10	9	нс	9	нс
5	8	9	7	но	8	нс
6	9	9	9	но	10	но
7	6	7	7	но	8	нс
8	11	12	12	нс	12	но
9	6	7	8	нд	8	но
10	9	9	9	но	10	нс
\bar{X}	8,5	9,1	8,7		9,4	

Таким чином, аналіз зіставлення результатів констатувальної та формувальної діагностики показав, що після впровадження нами задач, завдань, ігор, які були підібрані за нашими наробками, а також роботами практичних психологів, рівень когнітивного розвитку дітей, навіть в умовах дистанційної освіти, підвищився. Таким чином було доведено, що рівень розвитку когнітивних функцій залежить не тільки від сформованості відповідних логічних структур, а й від соціальної взаємодії з більш досвідченими дорослими.

2.3. Шляхи оптимізації когнітивного розвитку дітей дошкільного віку в умовах дистанційного навчання

В умовах воєнного стану в Україні дистанційне навчання стало поширеною практикою, в тому числі й для дітей дошкільного віку, однак, виникають питання щодо ефективності такого навчання, зокрема, щодо розвитку когнітивних функцій дітей. Когнітивний розвиток дітей є важливим етапом у становленні особистості. Для дошкільників – це період бурхливого розвитку пізнавальних процесів, коли формуються уява, сприйняття, пам'ять, мислення та мовлення, закладаються основи для інтелектуального розвитку, і від того, як будуть розвиватися ці когнітивні функції, залежить подальше навчання та успішність дитини в житті.

Дистанційне навчання стало все більш поширеним явищем в освіті і може бути ефективним способом навчання для дітей різного віку, включаючи дошкільнят. Однак важливо пам'ятати про потенційні проблеми і розуміти, як дистанційне навчання впливає на когнітивний розвиток дошкільнят і вживати заходів для його підтримки.

Провідні наукові ідеї щодо когнітивного розвитку особистості знаходять відображення в дослідженнях зарубіжних і вітчизняних вчених, таких як Жан Піаже, Ерік Еріксон, Януш Корчак, Вільям Штерн, Булгакова О., Гальперін П., Дугельна Т., Запорожнць О., Клименко В., Моляко В., Рубанець О., Рубінштейн С., Ткаченко Л., Хмельницька О. та ін.

В сьогоденні існує багато підходів до визначення поняття «дистанційне навчання», яке було сформульоване багатьма вченими, кожний із яких має власний погляд щодо цього методу (А. Кларк, і Д. Кіган, М. Мур, М. Томпсон та ін.).

Аналіз проблеми впровадження дистанційного навчання знаходимо в сучасних наукових роботах Вересецької Н., Жданюк Л., Волошенко І., Зімакової Л., Марковської Т., Матюх Ж., Негрій О., Носенко Ю., Прибилової Н., Тупиці О. та ін.

Впровадження дистанційних форм навчання в дошкільну освіту стало актуальним питанням, що ґрунтується на потребах сучасного суспільства та динамічному розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, відкриваючи нові можливості для оптимізації освітнього процесу. Проте, незважаючи на велику кількість наукових праць з даної проблеми, окрім переваг, дистанційне навчання несе й певні виклики, які потребують ретельного вивчення та вдалого вирішення.

Термін «когнітивний» означає розумовий процес, що надає змогу особистості сприймати і формувати поняття, уявляти, аналізувати, запам'ятовувати і вирішувати поставлені проблеми.

Науковцями-психологами доведено, що пізнання відноситься до процесів мислення та пам'яті, а когнітивний розвиток до довгострокових змін цих процесів. Однією із найвідоміших теорій когнітивного розвитку виступає дослідження швейцарського психолога Ж. Піаже [13].

Основними завданнями оптимізації когнітивного розвитку у дітей в дошкільному дитинстві виступають:

- формування навичок пізнавальних процесів (увага, пам'ять, мислення, уява, мовлення);
- розвиток пізнавальної активності (стимулювання допитливості, прагнення до дослідження навколишнього світу, постановка запитань, пошук відповідей);
- розширення знань про світ (ознайомлення із різними сферами життя, природою, суспільством, культурою);
- навчання самостійному мисленню (розвиток уміння аналізувати, узагальнювати, робити висновки, вирішувати проблеми);
- підготовка до навчання в школі (формування навичок читання, письма, лічби, а також уміння слухати, виконувати інструкції, співпрацювати із однолітками та дорослими).

Звернення уваги дорослих на вікові та індивідуальні особливості кожної дитини, її сильні та слабкі сторони, систематичне проведення занять,

поступове ускладнення завдань і створювання атмосфери довіри та співпраці є основою шляхів оптимізації когнітивного розвитку дошкільників.

В період воєнних дій в Україні важливим постає питання створення сприятливого безпечного середовища для дітей і цьому сприяє використання онлайн-ресурсів та інтерактивних платформ. Дистанційне навчання значно розширює можливості для всебічного розвитку та набуття нових знань та навичок.

Рубанець О., зазначає, що технічна комп'ютерна метафора та біологічний тілесний підхід до проблеми когнітивного – це образи, що стримують появу нових уявлень про сучасну різноманітність природи когнітивного та її пізнавальної і практичної активності [26].

Дистанційне навчання може мати як позитивний, так і негативний вплив на когнітивний розвиток у дітей в дошкільному дитинстві. Дистанційний формат навчання пропонує більшу гнучкість у часі та просторі, дозволяючи дітям навчатися у власному темпі, що може допомогти їм краще засвоїти матеріал; в зручній для них час та в комфортному домашньому середовищі. Вони мають більше можливостей для самостійного навчання та дослідження, що може допомогти їм розвинути навички самостійного мислення та прийняття рішень.

Мультимедіа (англ. «багатокомпонентне середовище») – це комп'ютерні інтерактивні інтегровані системи, що поєднують різні види і форми інформації, що репрезентують знання в різних формах, а саме:

- зображення (скановані світлини, картини, слайди та ін.);
- звукові ефекти (звукозаписи голосу людини, природи, тварин, музики та ін.);
- відео (складні відеоефекти, анімація, мультиплікація та ін.);
- тексти, графіка, таблиці, мапи та багато ін.

Вересоцька Н., акцентує на те, що впровадження комп'ютерних технологій в освітній процес є невід'ємною частиною навчання і використання

комп'ютерних технологій в освіті неминуче, завдяки чому підвищиться якість знань і вмінь [4].

Цей формат надає можливість персоналізувати освітній процес, враховуючи індивідуальні особливості, потреби та інтереси кожної дитини, що забезпечує більш глибоке та цілеспрямоване навчання – це дозволяє дітям зосередитися на темах, які їх цікавлять. Це може бути особливо корисно для дітей, які мають різні навчальні стилі або потребують додаткової підтримки.

Онлайн-навчання надає дошкільнятам доступ до більш ширшого кола ресурсів, ніж традиційні заняття в групі. Воно може включати онлайн-курси, відео, ігри та інші освітні матеріали, що зробить освіту доступнішою для тих дітей, які живуть у сільській місцевості або мають обмежені можливості відвідування традиційних освітніх закладів.

З іншого боку, діти дошкільного віку, які навчаються дистанційно, можуть не мати достатньо можливостей для соціальної взаємодії із однолітками та дорослими, що може негативно вплинути на їхній розвиток мовлення, емоційних та соціальних навичок, а відсутність соціальної взаємодії може призвести до дефіциту взаємовідносин, що є важливою частиною когнітивного розвитку. Також дистанційне навчання може бути менш структурованим, ніж традиційні заняття в групі, що може ускладнити дошкільникам зосереджувати увагу та виконувати завдання.

Деякі діти дошкільного віку можуть не мати доступу до технологій, необхідних для дистанційного навчання, що може призвести відставання у навчанні від своїх однолітків.

Обмежена рухова активність також негативно впливає на фізичний та когнітивний розвиток дітей.

Аналізуючи наукову літературу із зазначеної теми, треба відмітити, що дистанційне навчання відкриває доступ до широкого спектру інтерактивних методів та ресурсів, таких як освітні відео, онлайн-ігри, віртуальні екскурсії та інші, що робить процес навчання більш цікавим та захоплюючим.

Соколовська Т., визначає, що мультимедійні засоби – це сукупність анімації, візуальних аудіо, відео, флеш та онлайн-ігор, мультимедійних презентацій які інтегровані в інтерактивному програмному середовищі [33, с. 120].

Носенко Ю. і Матюх Ж., визначають актуальність роботи із мультимедійними технологіями, яка обумовлена важливим завданням освіти, що полягає у розвитку розумових здібностей дітей, їхньої здатності до творчого й самостійного мислення [22].

Отже, доступ до комп'ютера, планшета або інших гаджетів із підключенням до інтернету є необхідною умовою для дистанційного навчання, що може бути проблемою для деяких сімей. Проблематично й те, що не всі батьки та педагоги володіють достатніми навичками роботи із цифровими технологіями, щоб ефективно допомагати дітям у процесі дистанційного навчання, що ускладнює процес організації та проведення дистанційного навчання.

Дистанційне навчання потребує від дітей високого рівня мотивації та самодисципліни, адже їм необхідно самостійно організувати свій освітній процес та зосереджуватися на виконанні завдань, що потребує додаткової підтримки з боку дорослих. Домашнє середовище не завжди є сприятливим для зосередження уваги на навчанні, адже діти можуть відволікатися на розмови, іграшки, телевізор та інші гаджети.

Використання ефективних методів і форм навчання в закладах дошкільної освіти базуються на дидактичних, сюжетно-рольових, рухливих та інтелектуальних іграх, як основному методі навчання, адже гра є природним способом, за допомогою якого діти вчаться, виховуються і розвиваються.

В освітньому процесі із застосуванням сучасних мультимедійних технологій під час запам'ятовування інформації з екрану одне із головних місць посідає образна і зорова пам'ять [21].

Створення для дітей проблемних та проектних ситуацій, які вони мають вирішити самостійно, спонукають їх до спостереження і дослідницької

діяльності. На заняттях із математики, за допомогою проблемних задач, головоломок, ігор на логіку у дітей тренується увага, яка потребує зосередження та концентрації, в процесі чого зростає мислення дітей. Заохочення дошкільників до спілкування, обговорення побаченого та почутого, читання книг, розповідь казок, розучування віршів виробляє світогляд дитини, у неї поповнюється словниковий запас, розвивається мовлення, пам'ять.

Методами творчого плану виступають малювання, ліплення, конструювання, аплікація, гра на в музичних та шумових інструментах. Фізичні вправи й танцювальні елементи є важливими факторами, які сприяють оптимізації когнітивного розвитку дошкільників.

Кваліфіковані вихователі, які володіють методиками оптимізації когнітивного розвитку дошкільників і співпрацюють із сім'єю із часом спостерігають як діти із радістю і задоволенням застосовують здобуті знання і навички на практиці.

Отже, універсального підходу до підтримки когнітивного розвитку дошкільників в умовах дистанційного навчання не існує. Найважливіше – це створення сприятливого середовища для навчання та дослідження, а також забезпечення дитини необхідними ресурсами та підтримкою. Батькам треба бути терплячими та підтримувати свою дитину, а також співпрацювати із її педагогами, щоб забезпечити їй найкращі можливості для успішного навчання.

Ось декілька рекомендації щодо впровадження дистанційного навчання:

- Співпраця із батьками та залучення їх до освітнього процесу є ключовим фактором успішного навчання дітей в дистанційному режимі. Батькам рекомендується брати активну участь у навчанні дітей, допомагати їм із виконанням завдань, контролювати їхню мотивацію та забезпечувати сприятливі умови для занять.

- Для підтримки зацікавленості та мотивації дітей, важливо використовувати різноманітні методи та форми навчання, що включають ігрові елементи, візуальні матеріали, інтерактивні завдання та практичні вправи.

- Використання інтерактивних ігор, відео, онлайн-занять, творчих завдань допоможе зробити навчання цікавим та захопливим.

- Важливо враховувати індивідуальні особливості, потреби та інтереси кожної дитини, пропонуючи їм відповідні освітні завдання та матеріали.

- Заохочуйте спілкування дитини із однолітками онлайн або офлайн, організуйте спільні заняття та ігри.

- Регулярно спілкуйтеся із вихователями дитини, обговорюйте її успіхи та труднощі, отримуйте поради щодо підтримки освітнього процесу.

- Допомагайте дитині опанувати навички роботи із комп'ютером, планшетом, інтернетом, навчайте її користуватися онлайн-ресурсами безпечно та відповідально.

- Використовуйте різноманітні методи оцінювання роботи дитини в дистанційному режимі.

Запропоновані рекомендації щодо ефективного впровадження дистанційного навчання зумовлені не лише викликами сучасного світу, але й низкою переваг, які дає такий формат навчання. Дистанційне навчання повинно бути цінним інструментом для розвитку когнітивних функцій у дітей в дошкільному дитинстві.

Головним є створення структурованого освітнього середовища, яке буде стимулювати соціальну взаємодію дошкільників, забезпечувати їхню фізичну активність, заохочувати до вирішення проблем різного характеру, а також розвивати їхнє критичне мислення та навички. Оптимізація когнітивного розвитку у дітей в дошкільному дитинстві є багатогранним і важливим завданням, яке потребує комплексного підходу. Завдяки створенню сприятливих умов, використанню різноманітних методів і форм роботи, а

також тісній співпраці із сім'єю та закладами дошкільної освіти можна досягти значних результатів у цій сфері.

Таким чином, дистанційне навчання може мати як позитивні, так і негативні наслідки для когнітивного розвитку у дітей в дошкільному дитинстві. Важливо пам'ятати, що кожна дитина розвивається по-різному, і немає єдиного підходу, який би підходив усім. Все вищесказане виступає основними шляхами оптимізації когнітивного розвитку дошкільників.

ВИСНОВКИ

Науковий аналіз стану досліджуваної проблеми, а також результати проведеної нами експериментальної роботи стосовно розуміння специфіки когнітивного розвитку в дошкільному дитинстві у різні вікові періоди є ключовими для продуктивного навчання, розвитку, виховання і адаптації дитини. Розглянувши теоретичні та методичні аспекти розвитку когнітивних функцій у дітей дошкільного віку в психолого-педагогічних дослідженнях зарубіжних і вітчизняних корифеїв науки ми зробили наступні висновки:

1. Інтелектуальний розвиток є найважливішим компонентом загального розвитку, адже саме завдяки йому у дитини формується картина світу, світобачення. В когнітивних теоріях стверджується пріоритет саме інтелекту в структурі особистості людини. Інтелект, як здатність до пізнання є вищим універсальним засобом збалансування суб'єкта із середовищем, що визначає успішність будь-якої діяльності і стає основою інших здібностей. На когнітивний розвиток особистості впливають природні анатомо-фізіологічні передумови, виховання людини, соціум, із яким вона вступає у взаємодію, досягнення суспільства.

2. Психічний розвиток дитини дошкільного віку – це інтенсивний і динамічно швидкий життєвий процес, під час якого закладаються основи особистості, формуються її пізнавальні, емоційно-вольові процеси, знання, уміння та навички. Соціальна ситуація розвитку полягає у пізнанні навколишнього світу взаємин між людьми та їх відтворення в грі. Провідною діяльністю є сюжетно-рольова гра, в якій дитина опановує систему людських взаєностосунків і починає усвідомлювати сенс людської поведінки та діяльності. Центральним новоутворенням дошкільного періоду є супорядність мотивів, яка виступає регулятором поведінки, формування готовності до систематичного навчання в школі. Результатом періоду є розуміння свого місця в системі людських стосунків, поява первинного дитячого світогляду.

3. Дошкільний вік характеризується інтенсивним розвитком когнітивних функцій. Сприймання позбавляється ефективності, емоційні та перцептивні процеси диференціюються. Процес сприймання стає більш усвідомленим і регульованим. У дітей дошкільного віку переважає мимовільна пам'ять і увага, які на кінець періоду набувають ознак довільності. З появою довільності у запам'ятовуванні уява дошкільника перетворюється на творчу. Для дітей дошкільного віку характерно наочно-образне мислення. Розвиток мовлення сприяє формуванню опосередкованого, словесно-логічного мовлення. Внутрішня мова починає функціонувати як спосіб мислення. Дошкільник засвоює поняття, навчається встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Стадія розумового розвитку доопераційна. У когнітивних процесах з'являється поєднання зовнішніх і внутрішніх дій, всі пізнавальні процеси інтегруються. Здатність розв'язувати пізнавальні задачі виступає показником успішної майбутньої навчальної діяльності.

4. Аналіз результатів експериментального дослідження когнітивних особливостей дітей дошкільного віку, що при розв'язанні представлених задач достатньо чітко простежуються вікові особливості пізнавальної діяльності. Досліджувані всього означеного вікового діапазону знаходяться на стадії передоператорного інтелекту – репрезентативний інтелект, і тільки 10% (одна дитина) продемонструвала початкову форму стадії конкретних операцій. Досліджувані (70%) продемонстрували ознаки стадії інтуїтивного мислення, що спирається на сприймання і 20% досліджуваних дітей дошкільного віку показали ознаки стадії інтуїтивного мислення, що спирається на більш розчленованому уявленні.

Когнітивний розвиток у дітей в дошкільному дитинстві зумовлений розвитком мислення, яке відбувається від наочно-дійового у молодшому дошкільному віці до наочно образного у середньому дошкільному віці і виникненню наочно-схематичного мислення у старшому дошкільному віці, в якому також відбувається перехід до суджень на основі образів. Діти використовують словесні поняття, що є передумовою розвитку логічного

мислення. Розвиток образного мислення дошкільників допомагає дітям уявляти предмети в різних просторових положеннях, мислено змінювати їхнє розміщення. Аналіз зіставлення результатів констатувальної та формувальної діагностики показав, що після впровадження нами задач, завдань, ігор, які були підібрані за нашими наробками, а також роботами практичних психологів, рівень когнітивного розвитку дітей, навіть в умовах дистанційної освіти, підвищився. Таким чином було доведено, що рівень розвитку когнітивних функцій залежить не тільки від сформованості відповідних логічних структур, а й від соціальної взаємодії з більш досвідченими дорослими.

5. Визначено шляхи оптимізації когнітивного розвитку у дітей дошкільного віку в умовах дистанційного навчання. Ми акцентуємо, що дистанційне навчання може мати як позитивні, так і негативні наслідки для когнітивного розвитку у дітей в дошкільному дитинстві. Важливо пам'ятати, що кожна дитина розвивається по-різному, і немає єдиного підходу, який би підходив усім.

Отже, ми довели правильність гіпотези яка була висунута на початку нашого дослідження і довели, що процес переходу від наочно-дійового мислення до наочно-образного може прискорити соціальне пізнання, яке передбачає навчання й набувається завдяки досвіду – це мотив для висловлення порад щодо використання розроблених нами методів когнітивного розвитку у дітей в дошкільному дитинстві, як додаткового джерела в роботі вихователів у закладах дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л. В. Вчись граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільнят. К.: Томіріс, 1995. 112 с.
2. Булгакова О. Ю., Волошенко І. С. Особливості розвитку когнітивних здібностей дітей старшого дошкільного віку. *Журнал «Перспективи та інновації науки»* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина») № 12 (17) 2022 С. 282 – 290.
3. Варій М. Й. Загальна психологія.: підр. для студ. вищ. навч. закл. К.: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
4. Вересоцька Н. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховному процесі освітньої галузі «технологія» URL: adm-it.tools <http://ir.adm-it.tools> > bitstreams > down
5. Владимірова М. О. Шляхи оптимізації когнітивного розвитку дошкільників в умовах воєнного часу. *Педагогіка і психологія в структурі університетської освіти України: історія, сьогодення, інноватика: збірка матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції 30 травня 2024 / за заг. ред. Л. Пермінової.* Івано-Франківськ, 2024. 15 – 16 с.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
7. Гріньова О.М., Терещенко Л.А. Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.
8. Дерев'янка С. П. Когнітивна психологія: Навчально-методичні рекомендації. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2021. 80 с.
9. Джерело: URL: https://iac.org.ua/shho-take-kognitivni-funkci%D1%97-mozku/?gad_source=1&gclid=CjwKCAjwoJa2BhBPEiwA0l0Imp3ivp_1K773dS0DokYvRDzqmSPzsdxQMbjmea2lMDAumASxY57laxoCTLYQAvD_BwE

10. Дитяча психологія: курс лекцій / Н. П. Пихтіна, О. П. Пісоцький. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 169 с.
11. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
12. Калениченко Р. А. Педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: КНУБА, 2023. 196 с.
13. Когнітивний розвиток - теорія Жана Піаже LibreTexts – Ukrayinska <https://ukrayinska.libretexts.org> > ...
14. Когутяк Н. М., Мицько В. М., Сидорик Ю. Р. Дитяча психологія з практикумом. Комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни. Івано-Франківськ, 2020. 124 с.
15. Кондратенко Л. Розумові здібності дитини. К.: Главник, 2004. 112 с.
16. Кутіщенко В,П, Вієова та педагогічна психологія. Курс лекцій. Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2010. 128 с.
17. Марінушкіна О.Є., Замазій Ю.О. Корекційні програми на допомогу практичному психологу. Х.: Основа, 2008. 204 с.
18. Марінушкіна О.Є., Замазій Ю.О. Порадник практичного психолога. Х.: Основа, 2008. 236 с.
19. Мацко Л. А., Прищак М. Д., Первушина Т. В. Основи психології та педагогіки. Психологія: лабораторний практикум Вінниця: ВНТУ, 2011. 139 с.
20. Музика О. Л., Музика О. О. Ціннісні орієнтири і психологічна підтримка обдарованих дітей // *На злеті думки. Залучення обдарованої молоді до науково-дослідницької роботи: зб. доповідей та тез науково-практичної конференції*. Житомир: МАН, Житомирське регіональне відділення, 2013. С. 6 – 11.
21. Негрій О. Аналіз сучасних мультимедійних технологій як засобу розвитку когнітивної сфери особистості дошкільника. *Педагогічні науки та освіта : збірник наукових праць Запорізького обласного інституту*

післядипломної педагогічної освіти. Вип. XXXVIII–XXXIX. Запоріжжя: СТАТУС, 2022. с. 69 – 76.

22. Носенко Ю., Матюх Ж. Стан використання мультимедійних технологій вихователями вітчизняних дошкільних навчальних закладів у роботі з інклюзивною групою CORE <https://core.ac.uk> › download › pdf
23. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу. Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2013. 296 с.
24. Пихтіна Н. П. Психологія дитяча в опорних схемах: навчальний посібник. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 45 с.
25. Пісоцький В.П., Горянська А.М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі. Навч. посібник. К.: КНТ, 2019, 144 с.
26. Прищак М. Д., Мацко Л. А. Психологія. навч. посіб. Вінниц. нац. техн. ун-т. Вінниця: ВНТУ, 2012 .Ч. 1. 2012. 140 с.
27. Прищак М. Д., Мацко Л. А. Психологія. навч. посіб. Вінниц. нац. техн. ун-т. Вінниця: ВНТУ, 2012 .Ч. 2. 2012. 102 с.
28. Психолого-педагогічна діагностика розвитку дітей раннього дошкільного віку: Навчально-методичний посібник / За науковою редакцією Л. О. Федорович. Укладачі О. В. Гнітій, І. В. Макаренко, Л. О. Федорович Кременчук: Християнська Зоря, 2008. 217 с.
29. Психологічна діагностика інтелекту, мислення, креативності дитини / Упоряд. С. Максименко, Л. Кондратенко, О. Главник. К.: Мікрос СВС, 2003. 112 с.
30. Психологічні заняття з дошкільниками / Упоряд. Т.Червонна. К.: Шкільний світ, 2008. 128 с.
31. Розвиток пізнавальних процесів дитини / Упоряд. С. Максименко, В.Маценко, О. Главник. К.: Мікрос-СВС, 2003. 112 с.
32. Рубанець О.М. [Творчість та когнітивна активність людини ELAKPI](https://ela.kpi.ua) <https://ela.kpi.ua> › items

33. Соколовська Т. П. Електронні засоби навчання: позитивні й негативні фактори використання їх у навчанні. зб. наук. праць. К.: Ін-т педагогіки НАПН України, 2010. С. 120 –124.
34. Стан та перспективи когнітивної психології в Україні Національний університет «Острозька академія» URL: <https://naub.oa.edu.ua> > sta...
35. Терлецька Л. Г. Психологія дитинства: практикум. Навч. посібник. К.: Главник, 2006. 144 с.
36. Токарева Н. М. Шамне А. В. Вікова і педагогічна психологія: підручник. Київ, 2017. 548 с.
37. Український педагогічний словник / гол. ред. С. Головка. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
38. Український психологічний хаб <https://www.psykholoh.com> > post > розвиток-це
39. Улькіна Т. В. Розвиток пізнавальних здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами ігрових психотехнік: автореф. дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук: 19.00.07. Національний та педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2006. 24 с.
40. Формування особистості Освіта.UA <https://ru.osvita.ua> > reports
41. Чекстере О. Ю. Погляди Ж. Піаже на особливості егоцентризму дитячого мислення. Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / за ред. академіка С. Д. Максименка. К.: Главник, 2008, Том X. Частина 8. С. 632 – 642.
42. StudFiles <https://studfile.net> >

ДОДАТКИ

Додаток А

КРИТЕРІЇ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ

1. Володіння назвами точно уявних або доступних діяльності предметів. Явищ, якостей, властивостей.
2. Вимова всіх звуків рідної мови відповідно до орфоепічних норм.
3. Розвинений фонематичний слух.
4. Володіння морфологічною системою мовлення.
5. Володіння розмовною мовою в різних ситуаціях спілкування.
6. Користування формулами мовленнєвого етикету в різних ситуаціях спілкування.
7. Вільне використання розмовного діалогічного мовлення.
8. Володіння контекстним монологічним мовленням.
9. Усвідомлення звукового та словесного складу мовлення.
10. Правильність побудови мовлення з граматичної точки зору.

ЗАДАЧІ Ж. ПАЖЕ

1. Задача на збереження речовини

Мета: Визначити, чи розуміє дитина збереження величин при кожній трансформації.

Хід задачі. Дитині пропонують дві однакові кульки із пластиліну. На очах у дитини змінюють форму однієї із кульок, в той же час як форма другої залишається незмінною. З кульки, наприклад, можна зробити «качалочку» чи декілька кульок меншого розміру, можна надати будь-яку іншу форму. При кожному такому перетворенні дитину запитують, де більше пластиліну: у кульці, яку не чіпали, чи в «качалочці» (у кульці чи в іншій запропонованій формі).

Підсумок. Аналіз відповідей дозволяє зробити висновок, на якій стадії інтелектуального розвитку знаходиться дитина.

2. Задача на класифікацію

Мета: Визначити, чи зможе дитина об'єднати події, об'єкти, що сполучаються.

Хід задачі. Дитині пропонуються малюнки із класифікаційної групи (іграшки, тварини, овочі, кульки та ін.), які необхідно об'єднати в групи.

Підсумок. Аналіз відповідей дозволяє зробити висновок, чи розуміється дитина на визначенні класифікаційних критеріїв.

3. Задача на серіацію

Мета: З'ясувати, чи усвідомлює дитина такі поняття як послідовність, порядок.

Хід задачі: Дитині пропонують шість паличок різної довжини, які необхідно розкласти у визначеному порядку від найкоротшої до найдовшої або навпаки. При виконанні цього завдання слід враховувати одночасно два фактори: кожна паличка повинна бути більш довгою, ніж попередня, але коротша, ніж наступна.

Підсумок. Спостереження за думкою дитини надає можливість вихователю прослідкувати який у дитини рівень зворотності та її механізмів.

Емоційний блок оцінює наскільки часто у дітей проявляються: сумніви в процесі міркувань, невпевненість, коливання, прагнення догодити експериментатору і афективні прояви в ході розв'язання поставлених завдань.

Даний блок включає наступні дихотомічні показники:

- 1)+ яскрава пізнавальна зацікавленість до завдань (1 бал);
- відсутність зацікавлення або невпевненість при розв'язанні задач (0 балів);
- 2) + чіткість у відповідях і діях (1 бал);
- коливання при оцінюванні інформації (0 балів);
- 3)+ власна думка в незалежності від оточуючих (1 бал);
- залежність від думки одноліток (0 балів);
- 4)+ нормальна реакція на невдачу (1 бал);
-нервова реакція на невдачу (0 балів);
- 5) + мобілізація сили волі при невдачі (1 бал);
- втрата інтересу до роботи (0 балів).

Блок регуляції діяльності оцінює рівень концентрації уваги дітей в процесі розв'язання когнітивних задач. Даний блок включає наступні дихотомічні показники:

- 1)+ здатність сконцентрованості на завданні (1 бал);
відволікання в процесі роботи на несуттєві подразники (0 балів);
- 2)+ відсутність залежності від перцептивно яскравих ознак (1 бал);
залежність від перцептивно яскравих ознак (0 балів);
- 3)+ розв'язання задач із усіма умовами (1 бал);
фрагментальне розв'язання задач (0 балів);
- 4)+ наявність фази попереднього орієнтування (1 бал);
відсутність попередньої фази орієнтування у завданні (0 балів).

Когнітивний блок оцінює особливості наведених дітьми аргументів і те, наскільки вони здатні враховувати інформацію, включати її в свої вихідні

схеми, стратегії міркувань. Даний блок включає наступні дихотомічні показники:

1) + логічність у міркуваннях (1 бал);

- нелогічність у міркуваннях (0 балів);

2) + швидке оцінювання нових умов та їхнє включення у схему розв'язання задачі (1 бал);

- ригідність мислення: поява нової інформації порушує весь хід міркувань (або з початку, або нова інформація повністю ігнорується) (0 балів).

ЛОТО АСОЦІАЦІЙ

РОЗВИТОК ДРІБНОЇ МОТОРИКИ

Розвиток дитини

ФРУКТИ ТА ЯГОДИ

1

З'ЄДНУЄМО
ПОЛОВИНКИ

Візьмі картинку за пунктирною лінією. З'єднай правильно
од галосенку, вилочку і розкладку.

